

war, weil sie den gewonnenen Boden durch ihre Festungsanlagen hartnäckiger festzuhalten verstanden, und durch ihre schlaue Politik sich der Freundschaft der Nachbarn der Samniter versicherten. Diese Überlegenheit hatte ihren letzten Grund in dem einheitlichen, festen Bau des römischen Staates, in der ruhigen Besonnenheit, mit welcher der römische Senat die äussere Politik leitete, und in der unerschütterlichen Entschlossenheit, mit der die Römer jetzt, wie immer, ein einmal gestecktes Ziel unverrückt im Auge behielten«.

Som man vil se, er der adskillige Vendinger heri, som næsten kunde være brugt af Dr. Afzelius selv (jfr. ovenfor »den sejge Energi« og den »politiske Forudseenhed«). Men er dette rent menneskelige Sprog ikke nok saa indtrængende og nok saa overbevisende som mange konstruerede Tabeller. Franskmanden Eugène Cavaignac (*Histoire de l'antiquité* III (1914), 65) udtrykker sig endnu kortere om den samme Problematik vedrørende Roms Sejr over Samniterne: »La force de son gouvernement lui avait donné la victoire.« Det var det samme Resultat, Polybios kom til vedrørende Verdenserobringen. Udtømmende er saadanne Forklaringer naturligvis heller ikke, men de rører ved noget væsentligt, selvom de hverken lader sig fremstille grafisk eller i Tabeller.

Hartvig Frisch.

Carsten Høeg: Introduktion til Cicero (Kbh. 1942, 328 Sider). — Hartvig Frisch: Ciceros Kamp for Republikken (Kbh. 1942, 327 Sider).

I det 19. Aarh.s anden Halvdel var Ciceros Eftermæle ude for haard Medfart. Mommsens¹ skarpe og tilintetgørende Karakteristik og Drumanns² omhyggeligt gennemførte Anklageskrift, der Punkt for Punkt fremdrog Ciceros Svagheder, prægede i lang Tid Forskningen. Imod denne ensidige Fordømmelse havde allerede Boissier³ taget til Orde i 1886, og i vort Aarhundrede er der indtraadt en Reaktion mod Cicerofordømmelsens Overdrivelser⁴.

Denne mere forstaaende og sympatiske Opfattelse af Cicero

¹ *Römische Geschichte* III (1856).

² *Geschichte Roms V—VI* (1844. 2. Udgave ved Groebe 1919—29).

³ *Cicéron et ses amis*.

⁴ Til de af Hartvig Frisch S. 16 Anm. 12 anførte Værker er der maaske her Grund til at tilføje Tenney Franks lille *Exposé »Cicero«* (London 1932) og Matthias Gelzers Artikel Cicero als Politiker i *Paulys Realencyclopädie* (2. Udgave VII A, 827—1091).

præger ogsaa de to nye Monografier, som de to Professorer i klassisk Filologi ved Københavns Universitet, Carsten Høeg og Hartvig Frisch, har publiceret i 1942. Ogsaa herhjemme har Vurderingen af Cicero hidtil nærmest været præget af eensidig Fordømmelse. Ganske vist har ingen dansk Ciceronoklast værdiget den store Taler en Monografi, men Georg Brandes har i sin Bog om Caesar¹ behandlet Cicero ganske i Mommsens Aand, og Vilhelm Grønbech har i sin Bog om Hellenismen² givet et Portræt af Cicero, der trods Forfatterens Aandrigthed og Vid virker som en ren Karikatur. Det maa derfor hilses med Glæde, at en retfærdigere Vurdering af Cicero nu ogsaa har fundet Plads indenfor dansk Viden-skab.

Carsten Høegs *Introduktion til Cicero* med Undertitlen *Kunstneren — Statsmanden — Mennesket* har til Hensigt at afhjælpe et haardt følt Savn herhjemme, hvor vi alt for længe har maattet undvære en Vejledning til Ciceros Værker. Det er Forfatterens andet Arbejde i denne Genre. Han har tidligere publiceret en *Introduktion til Plautus*³, et særdeles instruktivt og smukt Arbejde, som dog paa Grund af den behandlede Forfatters Egenart har større Interesse for klassiske Filologer end for Historikere. Dette gælder ikke Forf.s nye Værk: Cicero har som Politiker, og hans Produktion har som historisk Kilde en saadan Betydning, at en Introduktion til Cicero maa have lige saa stor Interesse for Historikere som for Filologer, selv om ogsaa Forf. som Filolog anlægger en noget anden Disposition for, hvad han vil hæfte sig ved, og hvad han vil gaa lettere hen over, end en Historiker vilde gøre. Carsten Høegs Bog er et Arbejde af en klassisk Filolog, der aabent vedkender sig sin Gæld til Roms største Skribent, en Taknemmelighedsgæld for mange nydelsesrige Timer med Ciceros indtagende og dybt menneskelige Forfatterskab. Og han tilbagebetaler denne Gæld ved en Skildring, der virker med næsten ciceroniansk Charme og fuldt ud bør opfylde sin Hensigt: at skabe større Interesse for Cicero og hans Værker.

Carsten Høegs Bog er en Introduktion, ikke en Biografi. Det er ikke hans Hensigt »at give en ligelig Behandling af alle Momenter i Ciceros Liv og Forfatterskab«, og han afviser beskedent »at forsøge et virkeligt portrait littéraire« (S. 9). Alligevel er det lykkedes ham at give et udtryksfuldt Billede af Cicero, præget af varmeste Sympati. Forf. savner vel ikke Blik for Ciceros Svagheder, han vedkender sig Ciceros »pudsige Selvoptagethed og de

¹ Cajus Julius Cæsar I—II (Kbh. 1918).

² Hellenismen II (Kbh. 1940), 158 ff.

³ Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 160, (Kbh. 1931).

naragtige, undertiden frastødende Handlinger, den har forledt ham til« (S. 9), han er klar over, at Cicero er overfladisk, og at han mangler Beslutsomhed i afgørende Øjeblikke (S. 271 f.). Alligevel har han snarest tegnet et for gunstigt Billede af den store Taler, hvad der for en væsentlig Del hænger sammen med Bogens Disposition.

Sagen er, at fraset Ciceros Kamp med Antonius efter Caesars Død falder Ciceros Liv i to skarpt adskilte Hovedafsnit. Til og med Konsulatet Aar 63 er Ciceros Stjerne i rask Stigen, hans hele Karriere er noget ganske usædvanligt for en ny Mand, og alt, hvad han tager fat paa, synes at lykkes for ham. Derefter indtræder der en ret brat Tilbagegang i Indflydelse og Anseelse, der kulminerer med Landflygtigheden Aar 58, og ogsaa efter Hjemkomsten er Ciceros Liv lige til Caesars Død præget af Modgang. Vort Kendskab til Cicero bygger ogsaa paa væsentligt forskelligartede Kilder i de to Perioder. I første Periode stammer det meste af vor Viden fra Ciceros Taler; igennem dem ser vi det endelige Resultat af Ciceros Overvejelser, vi ser hans Handlinger, men vi ved intet om, hvilke pinefulde Overvejelser og hvor megen Vaklen og Raadvildhed, der er gaaet forud for de enkelte Handlinger. I anden Periode har vi ved Siden af Talerne hele Ciceros ofte alt for aabenhjertige Brevveksling med intime Venner. Ingen er Helt for sin Kammertjener, siger man: Cicero har ved sine Breve gjort hele Verden til sin Kammertjener. Følgen bliver en Forskel mellem de to Perioder, saa man knapt skulde tro, det drejede sig om samme Menneske. Ciceros Venner plejer at søge deres væsentligste Stof i første, hans Fjender i anden Periode. For at naa frem til en retfærdig Vurdering af Cicero er det imidlertid nødvendigt at behandle den første Periode med skarp Kritik, mens man i anden Periode maa søge at abstrahere noget fra Ciceros Sjælekvaler i Brevene og rette Hovedopmærksomheden paa de Handlinger, der kom ud af Overvejelserne. Resultatet vil da utvivlsomt blive et mere retfærdigt og homogent Billede af Cicero med mere ligelig Fordeling af Lys og Skygge, og om Dommen over Cicero saa bliver fordømmende eller overbærende maa afhænge af Bedømmerens Temperament¹.

Ganske vist skriver Carsten Høeg ikke Ciceros Biografi, han forbeholder sig Ret til at brede sig, hvor han har noget paa Hjerte, og at være kortfattet paa andre Punkter (S. 9). Det har han i Praksis udført paa den Maade, at Ciceros Liv i Opgangsperioden er skildret i Kap. III—V paa 100 Sider, mens Nedgangsperioden

¹ Jfr. min Afhandling *Zwei Episoden aus dem Leben Ciceros* (Classica et Mediaevalia V (1943) 209 ff.).

behandles paa 18 Sider. Trods al god Vilje til at se Ciceros Fejl kan dette Forhold ikke undlade at indvirke paa Billedet af Cicero: Det er som sagt udtrykksfuldt og levende, men noget skævt er der kommet over det. Man kan heller ikke frifinde Høeg helt for lejlighedsvis at optræde som Ciceros Advokat. Det er aabenbart, at han ikke helt har mestret den vanskelige Kunst at holde af et Menneske uden delvis at miste Blikket for dets Fejl.

Den kortfattede Fremstilling af Ciceros Nedgangsperiode medfører ogsaa den Ulempe, at mange af Ciceros vigtigste Taler — f. Eks. Talerne *de domo sua*, *pro Plancio* og *pro Milone* — ikke bliver behandlet, hvad der er dobbelt ærgerligt, naar man mindes Forf.s fortrinlige Redegørelser for Ciceros tidligere Taler. Det er naturligvis rigtigt, som Forf. skriver S. 10, at »Ciceros personlige Stilling ikke var i Forgrunden« i disse Aar; men dette Argument er dog ikke særligt kraftigt, da Fremstillingen jo gælder en Introduktion til Mennesket og Forfatteren Cicero og ikke en historisk Analyse af Politikeren. Det er heller ikke særligt overbevisende, naar Forf. henviser til de fyldige Kommentarer i min Oversættelse af Ciceros Breve¹, thi mit Udvalg af Brevene dækker kun en mindre Del af denne Periode (Aarene 62—57 samt 2¹/₂ Maaned af Aaret 49), og man kan næppe heller sige, at Forf. nogetsteds viser særlig Iver for at knæsatte mine Synspunkter. Jeg kan derfor ikke tilbageholde en Formodning om, at det har været en vis Ulyst til at fordybe sig i Ciceros Nedgangsperiode, der har holdt Forf. tilbage fra en bredere Fremstilling af disse Aar.

Ogsaa Behandlingen af Ciceros filosofiske Skrifter er meget kortfattet (S. 301—06), naar lige bortses fra *de republica* og *de legibus*. Det er kun til en vis Grad rigtigt, at Tankerne i Ciceros filosofiske Bøger ikke er hans egne (S. 303). Tilegnelsen og Gengivelsen af den græske Filosofis Tanker er typiske for Cicero i godt og ondt. Har han ikke fattet den græske Tæknings Dybde, saa har han dog som begavet Amatør givet en levende og af hans egen Person præget Reproduktion af de store Grækeres Originaler. Denne lette og elegante om end overfladiske romerske hors d'oeuvre har for Eftertiden oftest betydet mere end den gedignere græske Hovedret, og for os er den ofte den eneste Vej til den græske Filosofi efter Aristoteles. Alene af den Grund burde netop en Introduktion til Cicero gaa nærmere ind paa de filosofiske Skrifter.

I et Værk, som bygger paa omfattende og forskelligartede

¹ Ciceros Breve i Udvalg, udg. af Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse (Kbh. 1933).

Kilder, vil der altid findes en vis Mængde Fejl og Unøjagtigheder. Jeg har ved Gennemlæsningen plukket nogle Misforstaaelser ud:

S. 19. Om Ciceros Moder Helvia siges der ikke, at hun tilhorte Nobiliteten, men blot at hun var af god Familie (Plut. Cic. 1,1 *γεγονέναι καλῶς*). S. 20. De radikale Reformforslag fra Ti. Gracchus, Fulvius Flaccus og C. Gracchus hører til Aarene 133, 125 og 123—22, ikke til 130, 126 og 120. S. 96 med Anm. 4: Vi kender flere end de seks af Høeg nævnte *contiones* af Cicero, f. Eks. *de lege agraria II og III, de liberis proscriptorum, pro Othone, cum provinciam in contione deposuit*, alle fra Aar 63. S. 99. Manilius Lovforslag drejede sig om Kommandoen i Krigen mod Mithradates og Tigranes, ikke om en Partherkrig.

S. 101: Senatorerne havde ikke Purpurbræmme paa Togaen men paa Tunicaen. Den purpurbræmmede Toga (*toga praetexta*) tilkom kun de højere Magistrater.

S. 103. Rutilius Rufus havde allerede været Konsul 105. Det var som Legat hos Prætoren Q. Mucius Scaevola, ikke som Kvæstor, at han kom Ridderstandens Interesser i Vejen.

S. 119. Cicero holdt fire, ikke tre Taler mod Rullus *rogatio agraria* (ad Att. II, 1,3). S. 120. Jeg ser ikke, at Cicero nogetsteds i *de lege agraria I* (Talen i Senatet) indrømmer Onskeligheden af en Jordreform. S. 165 skriver Høeg: »Han (Pompeius) søgte ogsaa — og opnaaede — Forsoning med Crassus« (nl. snart efter Hjemkomsten fra Asien). Herom foreligger intet; tværtimod tyder baade ad Att. I, 14,3 og II, 3,3 paa, at Forsoningen først fandt Sted senere.

S. 179. Det var Pompeius Senat, ikke Caesars, der sendte Tubero til Afrika. Fortolkningen af pro Ligario 20 bliver derfor misvisende, og Stedet falder bort som Eksempel paa Ciceros frimodige Optræden overfor Caesar.

S. 201. Det er ikke rigtigt, at Ciceros Hær i Kilikien »næsten udelukkende var sammensat af Provinsianere«; han havde to Legioner (ad Att. V, 15,1) af romerske Borgere, og dertil kom andre romerske Borgere som *evocati* (ad. fam. XV, 4,3). Plutarch angiver Ciceros samlede Styrker til 12,000 Fodfolk og 1600 Ryttere (Cic. 36,1); deraf maa da ca. $\frac{2}{3}$ have været romerske Borgere.

S. 237. Aar 63 var der ikke over 30 Konsularer, men højst 27, sandsynligvis kun 24 (jfr. min Afhandling Die politische Bedeutung des jüngeren Cato (Classica et Mediaevalia IV (1941), 136 Anm.). Aar 43 var der mindst 18, ikke kun »en halv Snes«. De 18 Konsularer, som i hvert Fald var i Live i Beg. af Aar 43 var L. Caesar (64), M. Cicero og C. Antonius (63), L. Piso (58), L. Philippus (56), Cn. Domitius og M. Messala (53), Ser. Sulpicius (51), C. Marcellus og L. Aemilius Paullus (50), P. Servilius (48), Q. Fufius og P. Vatinius (47), M. Lepidus (46), C. Trebonius og C. Caninius Rebilus (45), M. Antonius og P. Dolabella (44).

S. 265. Dolabella kan ikke have været 10 Aar yngre end Tullia, naar hendes Fødsel sættes til ca. 76 (S. 264). I saa Fald vilde Dolabella være 15—16 Aar ved Ægteskabet med Tullia (hans andet Ægteskab!) og ved sin Anklage af Ap. Claudius. Appian skriver ganske vist, at Dolabella kun var 25 Aar, da han blev Konsul Aar 44 (App. b. c. II 129). Det er ikke meget sandsynligt, at Angivelsen er korrekt — Appian synes at have nærret en sand Lidenskab for urigtige Talangivelser — men selv i saa Fald var Dolabella dog kun 7 Aar yngre end Tullia, og i denne Sammenhæng spiller tre Aar dog en Rolle.

Foruden disse — ikke synderligt mange eller betydningsfulde — Fejl eller Unøjagtigheder, forfægter Forf. flere Gange Synspunkter, som jeg ikke kan dele. Hans Opfattelse, f. Eks. af den oprindelige Retsstilling for *cives sine suffragio* (S. 18), slutter sig nær til Sherwin-Whites iøvrigt værdifulde Undersøgelser¹, men paa dette Punkt er Sherwin-White dog ikke i Stand til at give nogen tilfredsstillende Begrundelse af sin Thesis. Efter Sherwin-Whites Opfattelse har *cives sine suffragio* en fordelagtigere Stilling end de egentlige *socii*, og det bliver da ganske uforklarligt, hvorfor denne Borgerret altid tildeles Forbunds-fæller, der i en given Situation er faldet fra Rom, mens de trofaste Forbunds-fæller forbliver i deres gamle Stilling. Ogsaa paa andre Punkter, særligt i Kap. V (Konsulatet) fremsætter Forf. Synspunkter og Vurderinger, som jeg ikke kan tiltræde. Paa nogle Punkter har jeg ved tidligere Lejligheder begrundet en anden Mening², paa andre agter jeg i Fremtiden at forfægte en anden Opfattelse. Jeg har derfor ment, at jeg ikke burde undlade at tage et saadant almindeligt Forbehold, men det ændrer ikke min gode Mening om Arbejdets Værdifuldhed. Min Uenighed med Forf. vedrører Detailler, og gennemgaaende Detailler, hvor Forf. paa Grund af sit Arbejdes Art ikke har kunnet indlade sig paa en udførlig Begrundelse af sit Standpunkt. Det vilde derfor være urimeligt at indlade sig paa en vidtløftig Polemik mod saadanne Punkter.

Trods alle Indvendinger vil jeg ikke kunne nægte, at Læsningen af Høegs Bog har været mig til stor Glæde og Berigelse. At jeg stærkt har savnet en udførligere Behandling af Talerne efter Konsulatet og af de filosofiske Skrifter, kan kun opfattes som en Kompliment til Forf. Det er hans fine og tiltalende Redegørelse for Ciceros tidlige Taler og for Ciceros retoriske Skrifter, der faar Læseren til at savne noget tilsvarende for hans anden Produktion. Behandlingen af Ciceros Advokatkarriere med dens smukke Fremstilling af hele Retorikkens daværende Stilling og Betydning, Kapitlet om Konsulatet — trods min Uenighed i Enkeltheder — og Kapitlet om Ciceros Prokonsulat i Kilikien, Afsnittet om Ciceros Breve og den værdifulde Analyse af Ciceros *humanitas* er Eksempler paa Omraader, hvor Forf. præsterer et fint Stykke klassisk Filologi baade med Hensyn til Stil og Indhold. Hvad Stilen angaar, er der dog Grund til at bemærke, at man ikke behøver at være Sprogrenser for at tage Anstød af

¹ The Roman citizenship (Oxford 1939), 37 ff.

² Pompeius og hans Modstandere (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 156 (Kbh. 1930)); — Das Ackerverteilungsgesetz des P. Servilius Rullus (Classica et Mediaevalia III, 214 ff.).

Forf.s Forkærlighed for sjældnere Fremmedord: Ciceros Brevstof har en *unik* Karakter (S. 245), han skriver *currente calamo* og uden *recherche* (S. 249), Atticus skriver ikke paa en skødesløs Maade, men paa en *negligent Façon* (S. 250) etc.

Fremstillingen krydres af en Række Oversættelser af Partier fra Ciceros Skrifter, kulminerende med en fuldstændig Oversættelse af den første catilinariske Tale (S. 139 ff.). Som Oversætter hylder Forf. det Princip at tilstræbe en Gengivelse af Forlæggets Virkemidler i Stedet for at holde sig strengt til Bogstavet og saaledes svække Indtrykket af Tekstens kunstneriske Betydning. Resultatet er blevet en Række frie og elegante Oversættelser. Der er naturligvis ved denne Metode en Fare for, at Tekstens Mening kan forrykkes noget, og Forf. har ikke helt undgaaet denne Fare. Et enkelt Eksempel:

S. 47 omtaler Høeg Ciceros Behandling af forloren Korthed i Talen (*imitatio brevitatis*). Cicero har i De inventione I, 28 givet flg. Eksempel herpaa: '*Accessi ad aedes. Puerum vocavit. Respondit. Quaesivi dominum. Domi negavit esse*', og han tilføjer, at det havde været fuldt tilstrækkeligt at sige: '*Domi negavit esse*'. Ved Eksemplet paa forloren Korthed anvendes altsaa fem korte Hovedsætninger, mens man kunde nøjes med den sidste »*Domi negavit esse*«. Høeg oversætter nu de to ens Sætninger forskelligt: I første Tilfælde, hvor det skal demonstreres, at den tilsyneladende Korthed i Virkeligheden er omstændelig, skriver han »Han sagde: Nej«; i andet Tilfælde, hvor Cicero vil vise, at man kunde nøjes med den sidste Sætning alene, skriver Høeg: »Jeg fik at vide, at han ikke var hjemme«, og anvender saaledes 12 Stavelser i Stedet for fire.

Uden at have kontrolleret Høegs Oversættelser i Detailler tør jeg dog udtrykke den Overbevisning, at Tekstens Mening kun i forsvindende faa Tilfælde har lidt Skade ved den fri Oversættelse. Og Fordelen ved Forf.s Oversættelsesprincip er saa iøjnefaldende, at man ikke betænker sig paa at karakterisere hans Oversættelser som forbilledlige. Det var derfor ønskeligt om Carsten Høeg, nu hvor han er naaet til Vejs Ende med Platonoversættelsen¹, vilde tage den Opgave op at skaffe os en fuldstændig Cicerooversættelse efter de af ham selv anvendte Principper. Man kan vel sige, at Læserne har et vist Krav paa ham i den Henseende: Naar han ved sin fængslende og varme Introduktion til Cicero har vakt vor Appetit, bør han ogsaa gøre det muligt for andre end Latinnere at faa denne Appetit tilfredsstillet.

¹ Platons Skrifter i Oversættelse, udgivet ved Carsten Høeg og Hans Ræder I—X (Kbh. 1932—41).

Hartvig Frischs Bog Ciceros Kamp for Republikken har som Undertitel Den historiske Baggrund for Ciceros filippiske Taler. Ved at gøre de 14 »philippiske« Taler mod Antonius til Centrum for sin Fremstilling opnaar Forf., at han med Føje kan behandle hele det Stof, Talerne indeholder, ogsaa hvor Begivenhederne staar i losere Forbindelse med Ciceros Indsats, ligesom han har en Motivering for at begrænse Fremstillingen af Tiden efter Philippica XIV til en relativ kort Afslutning. Samtidigt giver Hovedtitlen ham Ret til at fastholde Cicero som Bogens centrale Figur uden Hensyn til den ringe politiske Rolle, som Cicero faktisk spillede det meste af Tiden indtil 20. December 44. Forf. har altsaa stillet sig en dobbelt Opgave, en halvvejs filologisk: at skildre de philippiske Taler og deres Baggrund, og en overvejende historisk: at behandle Ciceros Indsats. Gennemførelsen af denne i sig selv farlige Kombination er lykkedes særdeles smukt.

Er det gaaet noget ud over en af Opgaverne, er det vist snarest den filologiske Side, der har lidt Skade. Meget af Talernes Indhold er foregrebet i den historiske Fremstilling, og Forf. har en vis Sky for Gentagelser. Følgen er imidlertid blevet, at Analysen af Talerne ofte faar noget brudstykkeagtigt over sig, saaledes at man ikke rigtigt faar gjort Rede for Talens Komposition. Det gælder navnlig den navnkundige Pamphlet mod Antonius, den anden philippiske Tale, hvis Indhold ifølge Sagens Natur i højere Grad end de andre Talers Indhold har været foregrebet i det foregaaende.

Frischs Bog er disponeret paa flg. Maade. Et kort Indledningskapitel behandler Ciceros Stilling i de sidste 100 Aars Forskning og giver den nødvendige Redegørelse for de særlige Former, hvorunder romersk Politik udfoldede sig. Dette Kapitel følges af et andet: Idus Martiae, som ogsaa maa betegnes som en Indledning; det behandler nemlig Forudsætningerne for Caesars Mord og dermed for den Splittelse indenfor Caesarianernes Lejr, som er Baggrunden for, at der overhovedet kunde være Tale om et optimatisk Fremstød for at forsøge at genoprette Republikken. Forf. behandler indgaaende Spørgsmaalet om Caesars eventuelle Planer om at tage Kongenavn, og drøfter de forskellige Forskers Synspunkter med megen bon sens. Imidlertid maa Hovedproblemet ved Mordernes Indstilling til Caesar ikke saa meget være, om Caesar virkeligt arbejdede for en Kongekrone, men om Morderne var overbevist om, at han gjorde det. Og dette Problem kan vist lettere besvares positivt end Spørgsmaalet om Caesars inderste Planer.

Derefter følger i Kap. III—XIII den egentlige Undersøgelse: Storpolitikken mellem Caesars Mord 15. Marts 44 og Senatsmødet 26. April 43, da Efterretningen om det andet Slag ved Mutina var naaet til Rom. Filologisk er Perioden vel afgrænset. Det er Perioden for de philippiske Taler og deres Forudsætninger. Historisk betegner dette Tidsrum naturligtvis kun en Del af Kampen om Caesars Arv, men ogsaa her drejer det sig dog om et logisk afgrænset Tidsrum: Tiden $15/3$ 44— $26/4$ 43 er Tiden for Antonius Forsøg paa at løfte Caesars Arv alene, et Forsøg, der mislykkedes paa Grund af Modstand fra den i sig selv unaturlige Koalition Cicero—Octavian. Derved bliver Perioden tillige Tiden for Ciceros sidste storpolitiske Indsats. Ogsaa i anden Henseende betegner just dette Tidsrum en Enhed, denne Gang en Enhed af praktisk Art. Denne Del af Kampen om Caesars Arv er nemlig takket være Ciceros Taler og Breve langt bedre belyst i Overleveringen end det følgende Tidsrum. Vi kan i denne korte Periode ofte følge Detaillerne i det storpolitiske Spil Dag for Dag, og just derfor betegner dette Tidsrum et i al ældre Historie enestaaende Studiefelt, som med Rette kan gøres til Genstand for en særlig Monografi.

Udredningen af Periodens storpolitiske Spil, Kampen mellem de forskellige Arvtagere til Diktaturet og Forsøget paa at benytte denne Kamp til at genoprette Senatsvældet, maa have været en Ønskeopgave for en Mand, der som Frisch paa een Gang er Videnskabsmand og Politiker. Dette maa være Forklaringen paa, at Forf. har kunnet præstere en saa omfattende og vel gennemarbejdet Bog paa saa kort Tid (jfr. S. 7). Fremstillingen af det udviklede politiske Spil er gennemført med overlegen Saglighed, og Forf. styrer sit Skib lige imellem det Scylla og Karybdis, hvorpaa mange Stuelærde strander, naar de skal behandle Politik: Nogle skildrer politiske Kampe som Sammenstød mellem rene og ufornelige Idealer, og har ikke mindste Forstaaelse af den Nødvendighed, der kan tvinge den praktiske Politiker til at afvige fra sit egentlige Formaal. Andre opfatter Politik som en kynisk Svigten af ethvert Ideal og ser Magtbegær og Rævestreger overalt. Det er velgørende at se, hvordan Frisch forstaar at skelne mellem Politikernes Hovedformaal, hvorfra de vanskeligt kan vige, og de sekundære Formaal, hvor de lettere kan give Køb. Lige saa velgørende er det at se, at han er hævet over at bringe den storpolitiske Forfatningskamp ind under en saa let købt Formel som en Kamp mellem hvide Lam og sorte Faar.

Det vil naturligtvis ikke sige, at Forf. ikke tager sit Parti. Der er ikke Tvivl om, at hans Sympati ligger hos Cicero. Men han

har ikke den ulyksalige Ide, at Sympati for Cicero medfører Pligt til at reducere hans Modstandere paa enhver Maade, han forstaar vel, at en uretfærdig Undervurdering af Antonius kun vil skade Indtrykket af Ciceros Kvalifikationer. Derfor anerkender Forf. ogsaa fuldt ud Antonius' Duelighed som Politiker og Feltherre. Han skildrer ham, som baade hans Tilhængere og Modstandere saa ham, og gør det forstaaeligt, at han har kunnet spille en politisk Hovedrolle, altsammen uden at skænke ham sin Sympati. Paa dette Punkt slutter Frisch sig nær til Værker af M. Attilio Levi¹ og Ronald Syme², uden dog som Syme at overvurdere Antonius's Rolle paa Bekostning af Cicero og Octavian.

Forf. mangler heller ikke Blik for de taktiske Fejl Cicero begaar i sin Politik. Særligt kommer det frem ved Behandlingen af Philippica XI, hvor han bl. a. skriver: »Det lykkedes Cicero med denne Tale fuldkommen at ødelægge Enigheden fra Dagen før« (S. 245). Men iøvrigt har han naturligvis en gunstig Vurdering af Cicero som Politiker, og med Rette tager Forf. Afstand fra en letkøbt Despekt for Ciceros Statsmandsevner, fordi han ikke, som vi kan det 2000 Aar senere, var i Stand til at se de store Udviklingslinier i sin Tid. »For Samtiden selv maatte naturligvis alle disse Etaper og Udsving tage sig ud som rent personlige Magt-konstellationer«, skriver Frisch (S. 6). Det er et Spørgsmaal om overhovedet nogen dalevende Romer, Caesar iberegnet, i Virkeligheden har forstaaet Kampens Omfang.

Ved Caesars Mord indledte de sammensvorne en Kamp for Republikkens Genoprettelse uden i fjerneste Maade at have erkendt, at Caesars Fjernelse i sig selv kun var et indledende Skridt. Forf. fremhæver (S. 50), at Cicero alene indenfor Optimaternes Kreds med det samme var klar over, at Aktionen maatte fortsættes, hvis der skulde være mindste Udsigt til et heldigt Resultat. Det er muligt, at Ciceros Forslag om at sammenkalde Senatet til Kapitol kun havde banket Caesarianerne sammen og saaledes fremskyndet Republikkens endelige Undergang, men naar de Sammensvorne afviste dette Forsøg, var det i Virkeligheden det samme som en Kapitulation. Det blev derfor ikke Optimaternes Politik, men Caesarianernes Splittelse der reddede de sammensvornes Liv i første Omgang og siden hen gav dem en Chance for endnu engang at tage Kampen for Republikken op.

Det var, som det fremgaar S. 54 ff., Antonius, der reddede de Sammensvornes Liv i første Omgang. Sagen var, at Caesarianerne ved Diktatorens Død ikke havde nogen anerkendt Fører. Caesars

¹ Ottaviano capoparte I (Firenze 1933).

² The Roman revolution (Oxford 1939).

Arving, den 18aarige Octavian, var i Grækenland og havde saa lidt som nogen anden endnu Anelse om Caesars Testamente. Caesars Militærmagt gik i første Omgang i Arv til de enkelte Kommandanter, i Rom til hans magister equitum Lepidus. Caesars dygtigste General og naturligste Efterfølger Antonius havde som fungerende Konsul den øverste Statsmyndighed ved Diktatorens Død, men han savnede Magtmidler og en testamentarisk Sanktion af sit Førerskab. Lepidus havde Magt til at hævne Caesars Død, men han var et politisk Nul og synes at have været en forfængelig Nar. Under disse Forhold sluttede Antonius et Forlig med Republikanerne, hvorved han indrømmede Morderne Amnesti. Det var alt, hvad Cicero og de andre Optimater kunde opnaa.

I det følgende (Kap. IV—V) paaviser Forf. hvordan Antonius i Ly af Samlingspolitikken efterhaanden tilrev sig Magten i Rom og Italien. Han fremhæver, at Antonius ogsaa fortsat havde Brug for Forliget, efter at hans øjeblikkelige Magtposition var sikret, først og fremmest imod Octavian. Derimod gør Forf. ikke meget ud af et Moment, der dog maa have spillet en Hovedrolle, nemlig den Omstændighed at Caesars andre Generaler, jævndrende med eller ældre end Konsulen, aldeles ikke syntes tilbøjelige til at støtte Antonius' Bestræbelser for at løfte Arven efter Caesar. Mænd som Hirtius, Pansa, Lepidus, Asinius Pollio, Munatius Plancus, Servilius Isauricus etc. nærede vel Ængstelse for den rene Restauration, men ingen af dem synes at have haft Lyst eller Evner til selv at tragte efter Diktaturet, og de var blevet for gamle til at se med Sympati paa, at Magten tilfaldt en Kollega. Man kan vist betegne denne Gruppe som betingede Republikanere. Hvis de kunde faa Sikkerhed for at bevare deres Stilling som *principes civilatis*, var der fra deres Side intet i Vejen for en Restauration af Senatet. Men deres Stilling var paa den anden Side saa betrygget — enhver caesariansk Diktator maatte i størst mulige Udstrækning sikre sig Samarbejde med de flest mulige af Caesars Marskaller — at de ikke var tilbøjelige til at ofre ret meget paa Republikkens Genoprettelse. Disse Mænds Holdning var en af Betingelserne for, at det senere kunde lykkes Koalitionens Cicero-Octavian at vinde Senatets Sanktion til Kampen mod Antonius.

Men ligesaa lidt var dog Caesars Marskaller parat til at tjene den 18aarige Octavian. Det er Ronald Symes Fortjeneste at have paavist, hvordan Senatets Spidser endnu i adskillige Aar var ganske utilbøjelige til at underkaste sig Octavians Førerskab. Frisch kunde med Fordel have fremdraget dette Moment, og i det hele er hans Skildring af Baggrunden for Ciceros Koalition med Octavian ikke saa udførlig og dybtgaaende, ligesom Frisch

ogsaa tager Ciceros Førerskab for Optimaterne for mere givet, end hans Rolle i 50ernes Politik berettiger til.

For at forstaa hvordan det kunde gaa til, at Cicero Aar 43 fik den Førerplads, som de adelsstolte nobiles havde nægtet ham efter Konsulatet, maa man vende Opmærksomheden mod Ciceros Optræden under Caesars Diktatur. Det Odium for politisk Upaalidelighed, som havde klæbet ved Cicero i 50erne, blev sikkert stærkt svækket ved hans trofaste Fastholden ved det slagne Partis Minde under Caesar (jfr. især *Laus Catonis*). De døde var nu engang døde, og de slagne Pompeianere, der faldt til Føje, kunde dog højst bebrejde Cicero, at han havde bøjet sig først. Hans Forhold til Brutus etc. viser da ogsaa, at hans Prestige i pompeianske Kredse var blevet styrket under Diktaturet. Paa den anden Side har Caesars iøjnefaldende faible for Cicero styrket hans Anseelse i Caesarianernes Lejr, og Cicero havde mange nære Forbindelser med ledende Mænd fra Caesars Parti. Spørgsmaalet Nobilitet var traadt stærkt i Baggrunden under Revolutionsaarene, og desuden forlenede efterhaanden Ciceros hvide Haar ham med en Del af den Anseelse, som hans Fødsel i Arpinum tidligere havde nægtet ham. Af disse Grunde var en saa duelig Politiker som Cicero som skabt til at tage Ledelsen for en ny Senatsmajoritet bestaaende af Pompeianere og moderate Caesarianere, eller, om man vil, for et nyt Optimatparti, hvor Nobilitet ikke længere spillede saa stor en Rolle. Men der var dog ogsaa andre mulige Ledere af et saadant Senatsflertal, Mænd som Ser. Sulpicius og L. Piso f. Eks. Det der skulde samle et saadant nyt Optimatparti var fælles Modstand mod Diktaturet, hvad enten det truede fra Antonius eller fra Octavians Side.

Octavian havde i sin selvbestaltede og retsløse Magtstilling Behov for Senatets Sanktion. Derfor var det ham magtpaaliggende, at det nye Optimatparti, der var paa Trapperne, blev ensidigt rettet mod Antonius, saaledes at det var villigt til at søge Samarbejde med ham selv. Og det var særligt vigtigt for ham, at det blev Cicero, der fik Ledelsen af Senatsmajoriteten, da Cicero allerede havde brudt med Antonius og i sin personlige Aversion mod Antonius' Type næppe var tilbøjelig til Forlig. Dette er sikkert en af Grundene til, at Octavian sætter saa meget ind paa at faa just Cicero til at optræde.

Cicero paa sin Side kviede sig noget ved Alliancen med Octavian. Naar han alligevel gik med til den, maa Forklaringen dels søges i Ciceros faste Overbevisning om, at Antonius var den farligste Fjende for Republikkens Genoprettelse, dels i at han med Rette har kunnet anse Octavian for mindre farlig, saa længe saa

at sige alle Mænd af Betydning vægrede sig ved at anerkende hans Førerskab. At han ikke var blind for Octavians Hensigter, viser det af Frisch S. 155 citerede Brev til Atticus.

I Kap. VII—XIII giver Frisch en velskrevet og velovervejet Fremstilling af Ciceros Rolle som Leder af Kampen mod Antonius; fuld af fine Iagttagelser som f. Eks. Kompromiset i Senatet 4. Januar 43, hvorefter Ciceros Tilhængere gik med til at prøve Forhandlingens Vej med Antonius imod at faa lex Antonia agraria ophævet.

Derimod er Frisch som Følge af, at han ikke rigtigt har erkendt Eksistensen af, hvad jeg vil kalde »det nye Optimatparti«, noget tilbøjelig til at overvurdere Antonius Indflydelse i Senatet. Jeg er saaledes ikke overbevist om, at Antonius havde et virkeligt Parti, og navnlig ikke om, at han havde nogen virkelig Tilhænger blandt Konsularerne. Forholdet var snarere det, at Konsularerne ikke følte sig bundet af den Omstændighed, at Cicero ved sin anden Philippica havde brudt endeligt med Antonius, og heller ikke af hans Alliance med Octavian. For dem var det naturligt at forsøge at faa Antonius til at give efter ad Forhandlingens Vej, saa at man undgik at styrke det ene Diktatoreme for at styrte det andet. Ronald Syme gaar saa vidt, at han mener, at hele Ciceros Alliance med Octavian var et Fejlgreb. Jeg kan ikke se, at Cicero havde nogen anden Udvej, og som omtalt, mener jeg, at Cicero havde Ret til ikke at frygte Octavian for stærkt efter en afgørende Sejr over Antonius.

Det fremgaar af Frischs Fremstilling, at Cicero saa rigtigt: Et Kompromis med Antonius var en Umulighed, fordi Antonius var kommet i en saadan Stilling, at han maatte forlange Garantier, der var uforenelige med Republikkens Genoprettelse. Men dette, at Cicero havde Ret i Kampens Uundgaaelighed, berettiger ikke til at anse hans Modstandere for Antonianere. Sagen var, at Cicero ved sit personlige Brud med Antonius havde sat noget af sin Autoritet over Styr, og hans Alliance med Octavian var ham en Klods om Benet i hans Kamp for at genvinde den. Derfor tog det Tid for Cicero at overbevise Senatet om Uundgaaeligheden i et Brud med Antonius. Og da han endelig var naaet saa vidt, var han nær ved at sprænge det nye Optimatparti ved sin XI. Philippica (Frisch S. 245 ff.). Det maatte være en Forudsætning for de moderate Caesarianeres Tilslutning til det nye Optimatparti, at de i hvert Fald skulde deltage i Regeringen paa lige Fod med Pompeianerne. Og at Cicero foreslog at give Kommandoen i Østen til den pompeianske Praetorius Cassius i Stedet for den caesarianske Konsul Pansa eller Konsularen Ser-

vilius Isauricus, maatte fylde de gamle Caesarianere med berettiget Mistillid til Pompeianernes Oprigtighed ved Alliancen.

Frischs Afslutningskapitel er ikke en Konklusion, men en kort Epilog, der fører Begivenhederne videre fra Slagene ved Mutina til Ciceros Død. Slagene ved Mutina var en Sejr for Octavian: Nu var han den toneangivende Magtfaktor mellem Antonius paa den ene Side og det nye Optimatparti paa den anden. For Senatet var Sejren kun en Optakt, en Mulighed for at genvinde Herredømmet, hvis det kunde slaa Antonius helt ud, faa Provinsstatholderne til at anerkende Senatets Autoritet og tvinge Octavian til at holde sig indenfor Forfatningens Rammer. For at opnaa det var et fortsat Samarbejde med Octavian foreløbigt nødvendigt, og Frisch har Ret i at paapege, at Cicero selv var klar over dette (S. 306). Derimod vurderede Optimaterne som Helhed Situationen ganske fejlagtigt og troede, at Sejren var vundet. I Sejrsrusen tog Pompeianerne Magten i Senatet den 26. April (S. 307) og sprængte derved det nye Optimatparti. Caesarianerne fik travlt med at finde sammen igen, og hele den vestlige Rigshalvdel faldt snart uden Sværds slag i deres Hænder. Senatsmødet den 26. April ødelagde paa een Dag hele Ciceros Arbejde, Pompeianernes ubeherskede Sejrsrus just som Takt og Diplomati var fornødent for at naa det sidste og vanskeligste Stykke Vej imod Senatsvældets Genoprettelse, kostede Republikken Livet.

Det er ikke muligt at sammenligne Høegs og Frischs Arbejder over Cicero, hvis eneste Lighedspunkter er deres Kvalitet og deres Sympati for den store Arpinat. Hver især er de udmærkede Arbejder, og de supplerer paa glimrende Maade hinanden. Skant Høegs Introduktion først og sidst er beregnet for en dansk (eller nordisk) Læsekreds, er der dog meget deri, der kunde fortjene at blive nærmere udformet paa et Verdenssprog, og om Frischs Arbejde gælder det, at Værket i sin Helhed burde gøres tilgængeligt for den internationale Forskning. *Adam Afzelius.*
